

20. *Уголовная юстиция: проблемы международного сотрудничества: Междунар. науч.-исслед. проект.* — М.: БЕК, 1994. — 296 с.
21. *Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю.* Юридическая энциклопедия / [Общ. ред. М. Ю. Тихомирова]. — 4-е изд. — М., 1998. — 526 с.
22. *Быков В. М.* Психологические аспекты взаимодействия следователя и органов дознания: Лекция / Омская высш. шк. милиции. — Омск, 1976. — 96 с.
23. *Інструкція про взаємодію правоохоронних та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю, затверджена наказом МВС України, СБУ, ДК у справах охорони державного кордону України, ДМК України, Національної гвардії України, МО України, МЮ України № 4348 від 10.08.1994 р.*
24. *Марусин И. С.* Международные уголовные судебные учреждения: судостроительство и судопроизводство. — С.Пб.: Издат. Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. — 224 с.
25. *Про систему органів досудового слідства: проект Закону, зареєстрований у Верховній Раді України 04.10.2004 р., № 5372 // www.rada.gov.ua.*
26. *Про статус слідчих: проект Закону, зареєстрований у Верховній Раді України 29.10.2005 р. № 4125 // www.rada.gov.ua.*

УДК 343.1

І. І. Слівіч

УСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У теорії права, як і в більшості галузевих правових науках, питання про встановлення юридичних фактів є малодослідженим. Дискусії ведуться навіть щодо визначення поняття «встановлення юридичних фактів». У той же час від встановлення юридичних фактів як елемента правозастосування слід відрізнити їх ідентифікацію як елемент правотворчості, коли «формуючи норми права, законодавець повинен «побачити» юридичні факти, виділити їх із маси різних соціальних обставин і адекватно відобразити в нормах чинного законодавства» [1, 83].

Зважаючи на важливість встановлення юридичних фактів у механізмі правового регулювання перед статтею поставлено завдання визначити поняття встановлення юридичних фактів у кримінальному процесі, а також способи і засоби встановлення юридичних фактів.

Зважаючи на те, що юридичні факти мають матеріально-ідеальну природу, процес їх встановлення, на нашу думку, повинен полягати у доказуванні існування певної соціальної ситуації (обставини), яка складає зміст юридичного факту, та її правової кваліфікації саме як обставини, що спричиняє певні правові наслідки.

Незважаючи на те, що в теорії кримінального процесу питанням доказування присвячено широке коло наукових робіт (серед останніх роботи А. Р. Белкіна [2], В. М. Тертишника, С. В. Слинька [3]), предметом їх, як правило, є встановлення обставин, що складають кінцеву мету доказування у справі [4, 222] — події злочину і винності певної особи у його вчиненні. Однак кримінальне

судочинство не вичерпується лише кримінально-правовим юридичним фактом — злочином, а навпаки є багатим на широке коло юридичних фактів, пов'язаних із провадженням у справі, які складають фактичну систему кримінального процесу [5, 809].

«Відправною “точкою” правозастосовного процесу виступає... юридично значима соціальна ситуація» [6, 42–43]. Знаючи, що у правовій науці юридичні факти, як правило, визначаються як конкретні життєві обставини (правові стани, дії та події дійсності), з якими норми права пов'язують виникнення, зміну і припинення правовідносин [7, 72] або настання інших правових наслідків (так О. В. Міцкевич вважає, що правові наслідки існування юридичних фактів більш широкі та включає до них ще й набуття або виникнення правосуб'єктності [8, 379]), стає зрозумілим, що у сферу правового регулювання вказана соціальна ситуація входить через «посередника» — юридичний факт.

Ураховуючи сутність кримінально-процесуальної діяльності, слід зробити висновок, що встановлення вказаної соціальної ситуації, як просторово-часового фрагмента реальної дійсності, можливе лише шляхом доказування, яке в теорії кримінально-процесуального права визначається як діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню, перевірці та оцінці доказів, а також по формулюванню на цій основі певних тез і наведенню аргументів для їх обґрунтування [9, 271].

Слід зазначити, що доказування юридичних фактів має свої особливості.

Так, по-перше, є специфічним предмет доказування, у зв'язку з тим, що обставини, які підлягають установленню, визначаються гіпотезою процесуальної норми, а не диспозицією ст. 64 КПК України чи гіпотезою кримінально-правової норми (виняток становить доказування наявності ознак злочину — ст. 94 КПК України або складу злочину — ст. 131 КПК України). А якщо мова йде про оціночний юридичний факт, то предмет доказування взагалі визначається на розсуд суб'єкта доказування.

По-друге, до кола засобів доказування входять не лише джерела доказів, зазначені в ч. 2 ст. 65 КПК України, але й будь-які інші джерела інформації (наприклад, оперативно-розшукові дані), у зв'язку з чим у процесуальному законодавстві застосовуються терміни як «докази», так і «підстави», «дані» (див.: ст. ст. 94, 106, 177, 178 КПК України).

По-третє, у законі містяться диференційовані вимоги щодо рівня достовірності встановлення юридичних фактів. Так, наприклад, для проведення виїмки закон вимагає точні дані, що предмети чи документи, які мають значення для справи, знаходяться в певній особі чи в певному місці (ч. 1 ст. 178 КПК України), а для порушення кримінальної справи — лише достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину (ч. 2 ст. 94 КПК України), що допускає вірогідний висновок на підставі вказаних даних.

Завершальним елементом доказування юридичних фактів є оцінка зібраної інформації про соціальну ситуацію, тобто її кваліфікація як юридичного факту, передбаченого гіпотезою процесуальної норми. Під кваліфікацією в да-

ному випадку ми розуміємо визначення суті певної соціальної обставини, її ознак та встановлення тотожності ознакам певного юридичного факту, що містяться в гіпотезі процесуальної норми.

Кваліфікація соціальної ситуації як юридичного факту має бути закріплена у встановленій процесуальним законом формі, якою може бути не лише протокол процесуальної дії, або процесуальне рішення (наприклад про проведення обшуку), але й процесуальні повістки або виклики (наприклад у випадку встановлення, що певній особі, яка не є учасником процесу, відомі обставини, що мають значення для справи, і вона підлягає допиту як свідок).

Разом із тим слід зазначити, що в основу правозастосовного акту можуть бути покладені не лише юридичні факти, але й правові презумпції, юридичні фікції та преюдиційні рішення, посилення на які має бути належним чином мотивоване.

Залежно від характеру юридичного факту і його значення для руху кримінальної справи можуть установлюватися більш або менш значні вимоги щодо обґрунтування встановлення цього юридичного факту.

Невстановлення юридичного факту або встановлення його неналежним чином може спричинити визнання певних дій або в цілому провадження у справі неправомірними. Так, наприклад, відсутність достатніх даних, які вказують на наявність ознак злочину, указує на невстановлення юридичного факту, необхідного для порушення кримінальної справи, що у випадку з прийняттям постанови про порушення кримінальної справи щодо конкретної особи при її оскарженні може спричинити не лише скасування вказаної постанови (п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 11.02.2005 р. № 1 «Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи» [10]), але й виключити можливість подальшого використання як доказів відомостей, зібраних у межах розслідування цієї справи.

Хоча можливою є й зворотна ситуація, коли зібрані достатні дані про те, що певна життєва обставина мала місце, але вказана обставина не кваліфікується як інший юридичний факт.

Так 26 квітня 2004 р. в Ужгородський МВ УМВС України в Закарпатській області надійшов рапорт оперуповноваженого відділу карного розшуку про те, що 26 квітня 2004 р. слідчо-оперативною групою вказаного міськвідділу було здійснено виїзд до одного з магазинів м. Ужгород, де було виявлено пошкодження вхідних дверей до цього магазину. 6 травня 2004 р. оперуповноважений виніс постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за вказаним фактом на підставі п. 2 ст. 6 КПК України, мотивуючи своє рішення тим, що збиток для орендаря одного з відділів магазину, який заявив про викрадення в нього товару, є малозначним, а також тим, що осіб, причетних до вказаної події, не встановлено. Разом із тим указаний орендар звертався із заявою про викрадення у нього 35 мобільних телефонів, чим йому було заподіяно значної матеріальної шкоди на загальну суму 5000 доларів США. Ураховуючи, що мають місце достатні дані, що вказують на наявність у події ознак злочину, 7 червня

2004 р. прокуратурою м. Ужгород указану постанову оперуповноваженого було скасовано і порушено кримінальну справу [11].

Викладене дозволяє зробити такі висновки.

Установлення юридичних фактів у кримінальному процесі полягає у діяльності уповноважених на те суб'єктів кримінального процесу з доказування певної події, дії або стану, їх кваліфікації як юридичного факту, передбаченого гіпотезою кримінально-процесуальної норми, та фіксації у формі, установленій кримінально-процесуальним законодавством.

Установлення юридичних фактів у кримінальному процесі проходить чотири стадії (етапи): збирання і перевірка відомостей про юридично значиму соціальну ситуацію (факт), їх оцінка (у тому числі кваліфікація факту з точки зору відповідності ознакам гіпотези процесуально-правової норми), фіксація.

Доказування юридичних фактів може здійснюватися в загальній формі (формі, установленій для доказування головного факту), а також у спрощеній формі, коли вимоги щодо засобів доказування в законі не конкретизовані, а метою доказування є встановлення ймовірного знання.

Юридичні факти вважаються встановленими у кримінальному судочинстві лише після їх належної фіксації у протоколах процесуальних дій, процесуальних рішеннях, процесуальних повідомленнях та повістках.

Література

1. Чувакова А. Идентификация юридических фактов // Юридический вестник. — 2002. — № 3. — С. 82–86.
2. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. — М.: Норма, 2005. — 528 с.
3. Тертишник В. М., Сливко С. В. Теория доказательств: Учеб. изд. — Х.: Арсис, 1998. — 256 с.
4. Уголовно-процесуальний кодекс України: Науч.-практ. комент. / Под общ. ред. В. Т. Мазарепко, Ю. П. Алещина. — Х.: Одиссей, 2005. — 968 с.
5. Скакуи О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. — Х.: Эспада, 2005. — 840 с.
6. Исаков В. Б. Юридические факты в российском праве: Учеб. пособие. — М.: Юрид. Дом «Юстициформ», 1998. — 48 с.
7. Алексеев С. С. Право: азбука-теория-философия: Опыт комплексного исследования. — М.: Статут, 1999. — 712 с.
8. Проблемы общей теории права и государства: Учеб. для вузов / Под общ. ред. В. С. Пересяпца. — М.: НОРМА, 2002. — 832 с.
9. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 2. Д-Й / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. — К.: Укр. Енцикл., 1999. — 744 с.
10. Вісник Верховного Суду України. — 2005. — № 2.
11. Матеріал про відмову у порушенні кримінальної справи № 863/04 // Архів прокуратури м. Ужгорода за 2004 р.